

УДК 342.924

І. В. Болокан

РЕАЛІЗАЦІЯ НОРМ ПРАВА ТА ІНШІ СУМІЖНІ ПРАВОВІ КАТЕГОРІЇ

Постановка проблеми. З реалізацією норм права в певній її формі (використання, виконання, додержання, застосування) кожна людина стикається щодня. При цьому досить часто під час характеристики окремих аспектів реалізації допускається змішування змісту цього поняття та окремих інших суміжних правових категорій, що зумовлює актуальність дослідження змісту відповідних правових категорій і їх співвідношення. Найбільш близькими до реалізації є такі поняття, як «нормотворчість», «нормопроекування», «правотворчість», «виконання», «додержання», «використання» та «застосування».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням тих чи інших аспектів наведених правових понять займалися такі вчені-юристи, як А.Д. Черкасов, А.М. Васильєв, А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, В.В. Лазарєв, В.І. Леушин, В.К. Бабаєв, В.О. Єлеонський, В.С. Ковальський, Г.О. Христова, Д.В. Лук'янов, І.М. Рассолов, І.М. Сенякін, Л.М. Шестопалова, М.М. Марченко, О.В. Міцкевич, О.В. Петришин, О.Д. Тихомиров, О.О. Пучков, П.М. Рабінович, С.Л. Лисенков, С.П. Погребняк, С.С. Алексєєв, Ф.А. Григор'єв, Я.С. Михал'як та багато інших. Натомість питання співвідношення таких понять із терміном «реалізація норм права» вказаними та іншими вченими не досліджувались.

Метою статті є аналіз змісту суміжних із поняттям «реалізація норм права» категорій та їх розмежування.

Виклад основного матеріалу. Дослідження змісту законодавства України виявило неврегульованість на нормативному рівні інших, крім економічного, аспектів «реалізації». Проте, як відомо, «реалізація правових норм», на відміну від комплексного поняття «реалізація», яке використовується в більшості сфер суспільних відносин та в повсякденному житті, не завжди має «економічний» зміст, на якому акцентується в приватно-правових нормативних актах. До того ж варто враховувати, що реалізація норм права є комплексною правовою інтеграційною категорією, яка має

свої ознаки. Серед останніх з огляду на важливість цього питання для правильного розуміння змісту поняття «реалізація норм права», дослідивши значну кількість доктринальних напрацювань із цієї проблематики, можемо виокремити два блоки: ті, які відображено у відповідній дефініції, та ті, які потребують певного пояснення й виокремлюються в окремий перелік ознак реалізації норм права.

Також, аналізуючи зміст поняття «реалізація» в правовій сфері, необхідно вказати на необхідність чіткого його відмежування від інших суміжних правових понять, таких як «нормотворчість», «нормопроекування», «правотворчість», «виконання», «додержання», «використання», «застосування» тощо.

Так, поняття «*нормотворчість*» є більш широким порівняно з поняттям «правотворчість» (з огляду на різновиди норм, однією з яких є норма права). Як зазначив свого часу Л.С. Явич, лише коли «права індивідів трансформуються в норми загального характеру, які захищаються державою, тобто стають об'єктивним правом» [1, с. 114], нормотворення стає правотворенням.

Нормотворчість визначають як «діяльність уповноважених на це суб'єктів нормотворчості щодо розробки, розгляду та прийняття нормативно-правових актів, яка здійснюється за визначеною процедурою» (Д.В. Лук'янов, С.П. Погребняк, Г.О. Христова, О.В. Петришин [2, с. 87]), а підзаконну нормотворчу діяльність – як складний розумовий процес усвідомлення, фіксації, відображення й розвитку в нормативно-правових актах органів управління положень законів (Л.М. Горбунова [3]). Однією зі стадій нормотворчості є підготовка проекту норми (проекту нормативно-правового акта) [2, с. 91], яка може здійснюватись з ініціативи різних осіб чи органів. Проте, як слушно було вказано В.М. Сирих, незалежно від того, хто є ініціатором проекту, підготовка проекту нормативно-правового акта утворює стадію правотворчого процесу [4, с. 148]; тобто «нормопроекування» є лише однією зі стадій (першою, початковою) нормо(право)творчості (а отже, її складником). Законодавчо ці терміни не визначаються (щоправда, маємо дефініції окремих пов'язаних із вказаним терміном понять, наприклад «нормопроекувальна техніка»). Попри відсутність нормативних визначень цих понять, варто вказати на низку нормативних актів, якими ці питання регулюються, наприклад Указ Президента України «Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади» від 9 лютого 1999 р. № 145/99, Указ Президента України «Про поліпшення організації законопроектної діяльності» від 26 листопада 2003 р. № 1348/2003, Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання поліпшення організації законопроектної діяльності» від 4 березня 2004 р. № 263 тощо. Варто згадати також зауваження вчених-юристів щодо недоліків законодавчого врегулювання пов'язаних із вказаним питань, зокрема, про необхідність прийняття Закону України «Про нормативно-правові акти України» (наприклад, роботи Л.М. Горбунової 2005 р. [3], О.О. Губанова 2015 р. [5, с. 220]), Закону України «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів органів ви-

конавчої влади», Закону України «Про нормотворчі експертизи» (наприклад, роботи Л.М. Горбунової 2005 р. [3], О.В. Веренкіотової 2013 р. [6]).

Правотворчість у загальній теорії права найчастіше визначають як діяльність із видання нормативно-правових актів. Відмінності у формулюванні таких дефініцій пов'язані з певними моментами, а саме:

– конкретизацією характеристик діяльності. Так, наприклад, С.С. Алексєєв вказував, що така діяльність є об'єктивно зумовленою й такою, що завершує процес формування права [7, с. 308]. А.М. Васильєв зазначав, що така діяльність є однією зі сторін державного керівництва суспільством [8, с. 263]. М.М. Марченко називає її однією з найважливіших сторін діяльності держави, формою її активності [9, с. 402]. О.О. Пучков вважає правотворчість специфічною, такою, що вимагає особливих знань і вмій, інтелектуальною діяльністю [10, с. 297–298]. І.М. Сенякін вказував, що ця форма діяльності заснована на пізнанні об'єктивних соціальних потреб та інтересів суспільства [11, с. 412, 415];

– більшим чи меншим ступенем узагальнення суб'єкта правотворчості. Так, С.С. Алексєєв характеризує діяльність як «державну» [7, с. 308], що дає змогу вести мову про будь-яких суб'єктів нормотворення, їх належність до будь-якої гілки державної влади (як законодавчої, так і виконавчої й судової). У більш ранній за датою видання науковій праці (1966 р.) учений згадував про компетентні державні та громадські органи [12, с. 75]. Натомість П.М. Рабінович у більш сучасній розвідці (2001 р.), уточнюючи, що громадські об'єднання мають бути уповноважені державою, додає до вказаних суб'єктів також трудові колективи, а в передбачених законом випадках – увесь народ чи його територіальні громади [13, с. 103], що певним чином розширює коло суб'єктів правотворчості. Про державну діяльність говорить також А.М. Васильєв [8, с. 263], а І.М. Сенякін додає, що це «особлива форму державної діяльності» [11, с. 412, 415]. В.К. Бабаєв у дефініції «правотворчість» вказує на діяльність державних органів і посадових осіб, а в разі референдуму – самого народу [14, с. 348]. С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров, В.С. Ковальський сформулювали положення про суб'єктів таким чином: «<...> форма владної діяльності народу, органів держави й місцевого самоврядування, посадових осіб, спрямована на створення нормативно-правових актів <...>» [15, с. 191];

– вказівкою на результат діяльності. Так, С.С. Алексєєв вказує на перетворення волі держави на закон, на юридичні норми [7, с. 308]; вироблення й видання нормативних актів (тобто тих, які вміщують юридичні норми) [12, с. 75]. А.М. Васильєв вважає результатом розробку й видання законів та інших нормативних актів [8, с. 263], а В.К. Бабаєв – видання, переробку та скасування нормативних правових актів [14, с. 348]. О.О. Пучков називає як результат створення чи зміну існуючих у державі правових норм [10, с. 297–298], а П.М. Рабінович – встановлення, зміну чи скасування юридичних норм [13, с. 103]. І.М. Сенякін вважає результатом створення, зміну та скасування правових норм [11, с. 412, 415], а

С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров і В.С. Ковальський – встановлення, зміну чи скасування правових норм [15, с. 191]. Інколи такий результат називають метою. Так, наприклад, М.М. Марченко у своїй дефініції вказує, що безпосередньою метою такої форми активності держави, як правотворчість, є формування правових норм, їх зміна, скасування або доповнення [9, с. 402]. Також є дефініції, де згадується і про мету, і про результат. Так, наприклад, Л.М. Шестопалова визначає правотворчість як «форму владної діяльності держави, спрямовану на утворення нормативно-правових актів, за допомогою яких у юридичній системі змінюються чи скасовуються чинні правові норми або запроваджуються нові» [16, с. 106].

У доктрині загальної теорії права наявні також інші підходи до формулювання дефініції «правотворчість». Наприклад, О.В. Міцкевич вважає, що нею є «встановлення норм права як державно-обов'язкових правил поведінки в офіційному, такому, що регламентується законом, порядку; особлива правова форма здійснення функцій держави, яка полягає в установленні, зміні чи скасуванні правових норм» [17, с. 245]. І.М. Рассолов та В.О. Єлеонський вважають правотворчість процесом створення правових норм [18, с. 268]. І.М. Сенякін вказував на «вузьке» (безпосередньо сам процес створення правових норм компетентними органами) та «широке» (починається з моменту правотворчого замислу й закінчується практичною реалізацією юридичної норми) розуміння поняття «правотворчість» [11, с. 412, 415].

Отже, від понять «нормотворчість», «нормопроекування» та «правотворчість» реалізація норм права відрізняється тим, що змістом перших трьох є питання створення, зміни чи скасування норм права, а завдяки реалізації чинні норми (які вже прийнято) втілюються в життя, набувають «матеріальної форми», тобто здійснюється «перехід» від абстрактних положень норми права до існуючих у реальному житті конкретних правовідносин.

Поняття «виконання» в загальній теорії права визначають зазвичай як форму реалізації. Зокрема, такої думки дотримуються С.С. Алексєєв, Я.С. Михалюк, В.В. Лазарев, В.І. Леушин, Ф.А. Григор'єв, А.Д. Черкасов, С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров, В.С. Ковальський, В.В. Копейчиков, Л.М. Шестопалова, П.М. Рабінович та чимало інших фахівців із загальної теорії права. При цьому визначення суттєво різняться за ступенем деталізації (є як максимально узагальнені дефініції, так і більш-менш деталізовані). Прикладом перших є дефініція О.В. Петришина, який визначає виконання як «форму реалізації зобов'язуючих норм права, яка вимагає активної поведінки» [2, с. 129]. Відмінності у формулюванні другого варіанта дефініцій полягають у такому:

- узагальнена або, навпаки, деталізована характеристика виконання (як форми добровільної чи примусової реалізації);
- узагальнена або, навпаки, конкретизована характеристика дій суб'єктів;
- конкретизація чи відсутність конкретизації норм, які виконуються.

Так, наприклад, С.С. Алексєєв визначає виконання як таку форму реалізації, за якої суб'єкти суспільних відносин активно здійснюють суб'єк-

тивні права [12, с. 75], а вже в більш пізній за датою видання праці – як форму реалізації, яка виражається в діях суб'єктів зі здійснення зобов'язуючого правового припису [19, с. 177]. Я.С. Михал'як вважає виконанням таку форму реалізації норм права, яка полягає в активному виконанні передбачених у праві обов'язків шляхом здійснення позитивних дій (у цій формі реалізуються зобов'язуючі норми) [17, с. 342]. В.В. Лазарев обґрунтовує, що виконання є формою реалізації, яка вимагає активних дій, пов'язаних із втіленням у життя зобов'язуючих приписів [14, с. 480]. Про позитивні обов'язки, зобов'язуючі норми й активну поведінку, яка характеризує виконання, згадує також В.І. Леушин, визначаючи виконання як форму реалізації зобов'язуючих норм, що встановлюють позитивні обов'язки, для чого необхідна активна поведінка [10, с. 396]. Подібним чином визначають виконання Ф.А. Григор'єв та А.Д. Черкасов: «Це форма реалізації, коли суб'єкти виконують покладені на них юридичні обов'язки (у цих випадках вони діють активно, реалізуючи зобов'язуючі норми)» [11 с. 454]. Дещо подібно визначають виконання С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров і В.С. Ковальський. Вони вважають виконання формою реалізації норм права, за якої суб'єкт виконує дії, до вчинення яких його зобов'язують приписи норм права (реалізуються зобов'язуючі норми) [15, с. 223]. Як форму добровільної або примусової реалізації норм права, за якої суб'єкт виконує дії, до вчинення яких його зобов'язують приписи норм права, визначає виконання Л.М. Шестопалова [16, с. 119]. Своєрідно на примусовість (або обов'язковість) виконання як форми реалізації зобов'язальних норм вказує П.М. Рабінович, стверджуючи про те, що активна поведінка суб'єктів, що здійснюється ними, не залежить від їхнього бажання [13, с. 129]. У довідникових юридичних джерелах виконання визначається як форма реалізації права, за якої суб'єкт для виконання обов'язків, що покладені на нього нормою права, вимушений здійснювати активні дії [20, с. 397].

Наведені дефініції є доктринальним тлумаченням змісту відповідного поняття. Щодо законодавчого визначення варто зауважити, що в нормативно-правових джерелах відсутнє загальне визначення поняття «використання», натомість закріплюється чимала кількість суміжних із ним термінів. Зокрема, на офіційному веб-сайті Верховної Ради України в підрозділі «Термінологія законодавства» розділу «Законодавство» розміщуються такі поняття: «виконання замовлень від імені клієнта», «виконання податкового обов'язку», «виконання польотів», «виконання постанови про застосування запобіжних заходів», «виконання припису про застосування запобіжних заходів», «виконання Рішення Європейського суду з прав людини», «виконання рішення іноземного суду» тощо. Аналіз змісту вказаних термінів свідчить про закладення «активної поведінки» в основу відповідних дії суб'єктів, на яких нормативно-правові акти розраховані.

Поняття «додержання» (варіація назви – «дотримання») у загальній теорії права визначають, як правило, шляхом вказівки на те, що воно є однією з форм реалізації. Зокрема, як форму реалізації норм права додержан-

ня розглядають С.С. Алексєєв, Я.С. Михалюк, В.В. Лазарєв, В.І. Леушин, Ф.А. Григор'єв, А.Д. Черкасов, С.Л. Лисенков, А.М. Колодїй, О.Д. Тихомиров, В.С. Ковальський, В.В. Копейчиков, Л.М. Шестопалова, П.М. Рабінович та інші фахівці із загальної теорії права. Як і в разі з виконанням, під час визначення додержання в доктринальних джерелах із теорії права та довідникових правових джерелах дефініції будуються або узагальнено, або більш конкретизовано, залежно від того, яку саме ознаку той чи інший автор вважає найбільш суттєвою. Прикладом максимально узагальненої дефініції поняття «додержання норм права» є запропонована в довідниковому правовому виданні: «Це форма реалізації права, за якої суб'єкт виконує заборони, встановлені правовою нормою, утримуючись від здійснення певних дій» [20, с. 397]. Щодо варіанта деталізованих дефініцій, який є більш поширеним, як приклади можна навести низку варіантів, деталізація в яких пов'язується з таким:

– з конкретизацією додержання як *добровільної* або примусової реалізації. Так, Л.М. Шестопалова вважає додержання «формою добровільної або примусової реалізації норм права» [16, с. 119]. П.М. Рабінович під час характеристики цієї форми реалізації норм права вказує на пасивну поведінку суб'єктів, яка має вчинятись незалежно від їхнього бажання [13, с. 129];

– з конкретизацією норм, які виконуються, адже в більшості доктринальних дефініцій вказується на додержання саме заборонних норм. Так, Л.М. Шестопалова під час визначення додержання норм права наголошує на пасивній поведінці суб'єктів, за якої суб'єкт не вчиняє дій, заборонених приписами права (реалізуються заборонні норми) [16, с. 119]. Майже так само формулює дефініцію Я.С. Михалюк, яка вважає додержанням таку форму реалізації норм права, яка полягає в утриманні від здійснення заборонених правом дій (у цій формі реалізуються заборонні норми) [17, с. 342]. Про заборонні норми у своїх дефініціях додержання правових норм згадують також В.В. Лазарєв [14, с. 480], С.Л. Лисенков, А.М. Колодїй, О.Д. Тихомиров, В.С. Ковальський [15, с. 223], П.М. Рабінович [13, с. 129], Д.В. Лук'янов, С.П. Погребняк, Г.О. Христова, О.В. Петришин [2, с. 129] та інші автори. Натомість В.І. Леушин вважає, що додержання є формою реалізації, за допомогою якої реалізуються не лише заборонні, а й охоронювальні норми, яка полягає в утриманні від заборонних дій, тобто передбачає пасивну поведінку [10, с. 395];

– з конкретизацією характеристики дій суб'єктів і різновиду поведінки. Так, С.С. Алексєєв визначає додержання як «таку форму реалізації, за якої суб'єкти суспільних відносин виконують покладені на них юридичні обов'язки» [12, с. 94]; «форму реалізації, яка знаходить вираження в тому, що суб'єкти погоджують свою поведінку з юридичними заборонами» [19, с. 177]. Ф.А. Григор'єв та А.Д. Черкасов, визначаючи поняття «додержання», вказують на пасивну форму поведінки суб'єктів у сфері правового регулювання [11, с. 454], а О.В. Петришин ще більш конкретизує, пояснюючи, що це є бездіяльністю, а саме утриманням від здійснення дій, які перебувають під заборонаю правових норм [2, с. 129]. В.В. Лазарєв також вказує на пасивне утримання від скоєння дій [14, с. 480].

Що стосується законодавчих визначень, то на офіційному веб-сайті Верховної Ради України в підрозділі «Термінологія законодавства» розділу «Законодавство» розміщується лише одна дефініція суміжного з аналізованим терміном поняття – «дотримання вимог законодавства та внутрішніх процедур».

Не є винятком у розумінні як однієї з форм реалізації норм права в юридичній науці також поняття «використання». Як і щодо двох розглянутих вище форм реалізації (виконання та додержання), у загальній теорії права відповідну дефініцію починають саме з вказівки на те, що використання є формою реалізації, а відмінності у формулюванні дефініції тим чи іншим автором пов'язані з тими аспектами, які кожен із них вважає найсуттєвішими щодо конкретної форми реалізації норм права. Так, С.С. Алексєєв такими суттєвими характеристиками вважає здійснення можливостей, які постають із дозволів [19, с. 176]; Я.С. Михалюк – здійснення учасниками суспільних відносин, які регулюються правом, своїх передбачених у нормі прав, конкретизуючи, що реалізуються саме управомочувальні норми [17, с. 342]. В.В. Лазарєв акцентує увагу на здійсненні в цій формі правомочностей особи, де за її розсудом можлива як активна, так і пасивна поведінка [14, с. 480]. Про можливість як активної, так і пасивної поведінки та про добровільність дій ідеться також у дефініції поняття «використання», запропонованій О.В. Петришиним. Він визначає використання як «форму реалізації уповноважуваних норм права, яка спрямована на добровільне здійснення особою своїх суб'єктивних прав і втілюється як у діях, активній поведінці, так і в бездіяльності, пасивній поведінці» [2, с. 129]. Дещо інші акценти робить В.І. Леушин, вказуючи, крім реалізації управомочувальних норм, також на конкретний їх елемент – диспозицію, у якій передбачені суб'єктивні права [10, с. 396]. На здійсненні дозволених правом дій, реалізації управомочувальних норм і можливості використання або невикористання (на власний розсуд) наданих суб'єктам прав у дефініції «використання норм права» акцентують Ф.А. Григор'єв та А.Д. Черкасов [11, с. 454]. Більш узагальнено вказані ознаки згруповані в дефініції, що надається Л.М. Шестопаловою, яка, визначаючи використання як «форму добровільної реалізації *уповноважувальних норм права*», відразу ж звертає увагу на дві найсуттєвіші ознаки цієї форми реалізації норм права. У її дефініції також наголошується на тому, що права (повноваження) суб'єкту надаються приписами правових норм, а використання безпосередньо полягає в здійсненні відповідними суб'єктами цих повноважень [16, с. 119]. Подібним чином визначають поняття «використання» С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров і В.С. Ковальський. Ці автори вважають, що використання є форма реалізації норм права, за якої суб'єкт відповідно до своїх інтересів і потреб використовує права, надані йому відповідно до приписів правових норм, що знаходять вияв у здійсненні тими чи іншими суб'єктами повноважень, наданих їм нормами права (реалізуються уповноважувальні норми) [15, с. 223]. Досить вдалою (з вказівкою на найбільш суттєві ознаки) вважаємо дефініцію «використання», сформульовану

П.М. Рабіновичем: «Використання є формою реалізації уповноважувальних юридичних норм, яка полягає в активній поведінці суб'єктів, що здійснюється за їх власним бажанням» [13, с. 129]. Традиційно найбільш узагальнено дефініції подаються в довідникових правових виданнях, одним із прикладів якої є така: «Використання є реалізацію суб'єктом тих можливостей, які надаються їм нормою права» [20, с. 397].

У нормативно-правових джерелах термін «використання» досить активно вживається, а його зміст у кожному конкретному випадку пов'язується з предметом регулювання відповідного нормативно-правового акта. Так, у законодавстві є такі терміни, як «використання («use»)», «використання отруйних речовин», «використання прекурсорів», «використання в підприємницьких цілях», «використання вилученої з обігу продукції», «використання води», «використання джерел іонізуючого випромінювання», «використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння», «використання іноземної валюти як засобу платежу», «використання кабельної каналізації електрозв'язку», «використання кредитних коштів на підставі звітів», «використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів», «використання повітряного простору», «використання радіочастотного ресурсу», «використання систем відеоспостереження», «використання сорту», «використання сорту насіння і садивного матеріалу», «використання твору», «використання хімічних речовин на виробництві», «використання ядерної енергії», «виняткове використання», «використання відходів», «використання водних об'єктів», «використання генетично модифікованих організмів», «використання природних ресурсів», «використана тара (упаковка)», «використаний номерний ресурс» тощо.

Аналіз змісту вказаних нормативних дефініцій дав змогу з'ясувати таке: 1) використання пов'язане зі здійсненням як активних, так і пасивних дій; 2) у визначеннях одночасно (паралельно) використовуються такі слова, як «застосування», що є змішуванням різних форм реалізації; 3) часто поняття «використання» подається через таке ж слово (використання), що навряд чи сприяє чіткому розумінню змісту поняття.

Досить різноманітними в загальній теорії права є визначення поняття «застосування».

Одні автори (наприклад, С.С. Алексєєв, Я.С. Михалюк, Л.М. Шестопалова) окремо вказують на те, що воно є формою реалізації правових норм, натомість інші не акцентують на цьому. Так, у визначенні терміна «застосування», запропонованому С.С. Алексєєвим [12, с. 75], крім вказівки на форму реалізації, акцентується на особливому суб'єкті та спрямованості його діяльності на забезпечення «реальності», «життєвості» норм права. Однією з характеристик такого особливого суб'єкта є наявність у нього владних повноважень. У більш пізній за датою видання науковій праці учений саме з вказівки на цю ознаку починав дефініцію поняття «застосування» [7, с. 321]. У визначенні застосування, запропонованому Я.С.

Михалюк [17, с. 344], акценти також зроблено на суб'єктах застосування, щодо яких ідеться про «адресність» правових приписів та організацію з боку держави здійснення цих приписів такими суб'єктами. У визначенні Л.М. Шестопалової акцентується на таких ознаках: 1) належності застосування до одного з різновидів державної діяльності; 2) особливому суб'єкті застосування (діє від імені держави чи уповноважених нею суб'єктів); 3) особливості результатів правозастосовної діяльності; 4) характеристиках такої діяльності (активна, творча) [16, с. 120]. На першій із вказаних ознак наголошують також Ф.А. Григор'єв та А.Д. Черкасов [11, с. 454]. Майже на всі наведені ознаки (щоправда, у дещо іншому формулюванні) вказують С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров і В.С. Ковальський [15, с. 226].

Загалом на «владних повноваженнях», на «компетентних органах» досить часто акцентується у визначеннях терміна «застосування норм права». На ці визначальні ознаки вказують у своїх дефініціях І.М. Рассолов [18, с. 299], В.В. Лазарев [14, с. 483], В.І. Леушин [10, с. 398] та інші вчені.

Варто навести приклади й таких, що певним чином відрізняються від класичних уявлень про застосування, дефініцій. Так, наприклад, П.М. Рабінович визначає застосування як «організаційно-правову діяльність компетентних органів, уповноважених на це громадських об'єднань або їх службових осіб, яка полягає у встановленні піднормативних формально обов'язкових індивідуальних правил поведінки персоніфікованих суб'єктів із метою створення умов, необхідних для реалізації ними таких норм» [13, с. 133]. Л.С. Явич вважав застосування особливою стадією, одним зі способів здійснення приписів правової норми, що знаходить вияв у персоніфікованих владних актах державних органів, які зумовлюють, змінюють правовідносини [21, с. 125].

Узагальненою дефініцією, яка певним чином об'єднує згадані та інші ознаки без їх деталізації, є дефініція, наведена в довідниковому правовому виданні: «Застосування – це особлива (четверта) форма реалізації права, яка здійснюється шляхом спеціальної діяльності компетентних органів держави, які організують та контролюють дотримання юридичних норм» [20, с. 396–397].

Безпосередній нормативний термін «застосування» відсутній, натомість є чимало нормативних термінів, пов'язаних із ним, наприклад: «застосовані закони», «застосовані закони (або імперативна норма національного права)», «застосовані закони щодо повітряних перевезень», «застосовний акт установи, що впроваджує проект», «застосування всередині приміщень», «застосування машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки», «застосування машини за призначенням», «застосування прожиткового мінімуму», «застосування ціни», «правила застосування зброї», «практика або застосування», «індивідуальні правозастосовні акти» тощо.

Висновки. Таким чином, наведене дає змогу вести мову про те, що виконання, додержання, використання та застосування є формами реалі-

зації норм права, тобто характеризують той чи інший аспект реалізації, який пов'язаний з особливостями суб'єктів, норм права, що реалізуються, з іншими чинниками. Загалом простежується зв'язок усіх чотирьох форм із нормами права, натомість кожна (будь-яка) з її форм, на відміну від реалізації норм права, пов'язана з окремими різновидами норм права (заборонні, управомочувальні, зобов'язальні тощо) та розрахована лише на конкретний вид діяльності, що свідчить про певний, обмежений порівняно з реалізацією норм права, характер. Як зазначав С.С. Алексеев, дотримання, використання й виконання суб'єктами матеріальних відносин прав, обов'язків, які закріплені в загальнононормативних установленнях (законах, указах тощо) або в актах індивідуального (правозастосовного) характеру, свідчить про життєздатність владних правових приписів, про ефективність владного нормативного регулювання, процесу здійснення права в цілому [22, с. 102].

Отже, реалізація норм права є особливою категорією, зміст якої хоч і пов'язаний з усіма розглянутими правовими категоріями, проте є змістовно іншим. Розуміння змісту реалізації норм права в правовій сфері має досить істотну специфіку, що пов'язується також із її ознаками, що є предметом подальшого нашого дослідження.

Література

1. Явич Л.С. Сущность права. Социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений / Л.С. Явич. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1985. – 208 с.
2. Теорія держави і права : [посібник для підготовки до держ. іспитів] / [Д.В. Лук'янов, С.П. Погребняк, Г.О. Христова] ; за заг. ред. О.В. Петришина. – Х. : Право, 2012. – 192 с.
3. Горбунова Л.М. Підзаконні нормативно-правові акти: організаційно-правові питання забезпечення законності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Л.М. Горбунова ; Київський нац. економ. ун-т. – К., 2005. – 21 с.
4. Социология права : [учеб. пособие] / [В.М. Сырых, В.Н. Зенков, В.В. Глазырин и др.] ; под ред. В.М. Сырых. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юридический дом «Юстицинформ», 2002. – 464 с.
5. Губанов О.О. Застосування як форма реалізації адміністративного законодавства України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.О. Губанов ; Запорізький нац. ун-т. – Запоріжжя, 2015. – 282 с.
6. Веренкіотова О.В. Оціночні поняття у правових актах: теорія та практика реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О.В. Веренкіотова ; Нац. академія внутр. справ. – К., 2013. – 20 с.
7. Алексеев С.С. Общая теория права : [учебник] : в 2 т. / С.С. Алексеев. – М. : Юридическая литература, 1981–1982. – Т. 1. – 1981. – 360 с.
8. Теория государства и права : [учебник] / под ред. А.М. Васильева. – 2-е изд. – М. : Юридическая литература, 1983. – 416 с.
9. Теория государства и права : [курс лекций] / под ред. М.Н. Марченко. – М. : Зерцало, 1998. – 476 с.
10. Теория государства и права : [учебник для вузов] / под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. – 2-е изд., изм. и доп. – М. : НОРМА – ИНФРА-М, 2000. – 616 с.
11. Теория государства и права : [курс лекций] / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 2000. – 776 с.
12. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / С.С. Алексеев. – М. : Юридическая литература, 1966. – 186 с.

13. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посібник] / П.М. Рабінович. – 5-те вид., зі змін. – К. : Атіка, 2001. – 176 с.
14. Теория государства и права : [учебник] / под ред. В.К. Бабаева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2006. – 637 с.
15. Теория держави і права : [підручник] / [С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров, В.С. Ковальський]; за ред. С.Л. Лисенкова. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 448 с.
16. Теория держави і права : [навч. посібник] / упор. Л.М. Шестопалова. – К. : Прецедент, 2004. – 224 с.
17. Теория государства и права : [учебник] / под ред. А.И. Денисова. – М. : Юридическая литература, 1980. – 432 с.
18. Теория государства и права : [учебник для вузов] / под ред. М.М. Рассолова, В.О. Лучина, Б.С. Ебзеева. – М. : Юнити-Дана ; Закон и право, 2001. – 640 с.
19. Алексеев С.С. Теория права / С.С. Алексеев. – 2-е изд., стереотип. – М. : БЕК, 1994. – 224 с.
20. Словарь по обществознанию : [учеб. пособие для абитуриентов вузов] / [Ю.Ю. Петрунин, М.И. Панов, Л.Б. Логунова и др.] ; под ред. Ю.Ю. Петрунина. – 6-е изд. – М. : КДУ, 2011. – 512 с.
21. Явич Л.С. Основы знаний о советском государстве и праве / Л.С. Явич. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1979. – 134 с.
22. Теория права: новые идеи. Выпуск 1 / редкол. : Р.З. Лившиц, Н.С. Малейн, М.М. Славин. – М. : Институт государства и права АН СССР, 1991. – 184 с.

А н о т а ц і я

Болокан І. В. Реалізація норм права та інші суміжні правові категорії. – Стаття.

У статті аналізується зміст таких правових категорій, як «реалізація норм права», «нормотворчість», «нормопроекування», «правотворчість», «виконання», «додержання», «використання», «застосування», а також вказуються основні характерні риси кожної з них, які дають змогу розмежувати ці поняття.

Ключові слова: реалізація норм права, нормотворчість, нормопроекування, правотворчість, виконання, додержання, використання, застосування.

А н н о т а ц и я

Болокан И. В. Реализация норм права и другие смежные правовые категории. – Статья.

В статье анализируется содержание таких правовых категорий, как «реализация норм права», «нормотворчество», «нормопроектирование», «правотворчество», «выполнение», «соблюдение», «использование», «применение», а также указываются основные характерные черты каждой из них, позволяющие разграничивать эти понятия.

Ключевые слова: реализация норм права, нормотворчество, нормопроектирование, правотворчество, выполнение, соблюдение, использование, применение.

S u m m a r y

Bolokan I. V. The implementation of the law standard and other related legal categories. – Article.

The article analyzes the content of such legal categories as “implementation of the law”, “rule-making”, “legislative drafting”, “law-making”, “performance”, “compliance”, “use”, “application” and specify the main features of each, which allow to distinguish between these concepts.

Key words: implementation of the law, rule-making, legislative drafting, law-making, execution, compliance, use, application.